

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1940

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ. της Κ.ρ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Β. ΜΠΕΣΙΕΒΛΗΦ
Καθηγητού της άρχ. Ἑλλην. φιλολογίας
στό Πανεπιστήμιο τῆς Σόφιας

ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΙΣ ΑΜΟΙΒΑΙΕΣ ΤΟΥΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ

Οἱ βαλκανικοὶ λαοὶ συνδέονται μὲ ἱστορικοὺς καὶ πολιτιστικοὺς δεσμοὺς πῶς στενοὺς ἀπ' ὅτι συνήθως νομίζουμε. Ἡ σημασία αὐτῶν τῶν δεσμῶν εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε μὲ τίς κοινές ἔννοιες θά μπορούσε νά γίνη λόγος γιά μιὰ ἐθνολογική κοινότητα τῶν λαῶν αὐτῶν, παρά τίς πολιτικές καὶ γλωσσικές διαφορές τους. Αὐτὸ ὀφείλεται ὄχι μόνο στό γεγονός ὅτι ἔζησαν πολλὰ χρόνια μαζί κάτω ἀπὸ τὴν τουρκική κυριαρχία, ἀλλὰ πρὶν ἀπ' ὅλα στό ἐθνολογικὸ ὑπόστρωμά τους, στή διασταύρωση ἀνάμεσα στὰ χωριστὰ μέλη τῶν βαλκανικῶν λαῶν, στίς μεγάλες καὶ μικρές ἐποικίσεις ἀνάμεσά τους καὶ στίς ἀμοιβαίες τους σχέσεις. Ὅλ' αὐτὰ συντέλεσαν ὥστε νά δημιουργηθῇ μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων ταυτότητα ἢ ὁμοιότητα στή γλῶσσα, στὰ ἔθιμα, στὸν τρόπο τῆς ζωῆς κτλ. ἀνάμεσα στοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς. Ἐνα ἐξαιρετὸ παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ φαινομένου ἀντιπροσωπεύουν οἱ Βούλγαροι κι' οἱ Ἕλληνες.

Ποιοὶ ἦταν οἱ πῶς ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Βουλγαρίας στή λεγόμενη προϊστορική ἐποχή καὶ τί δεσμοὶ τοὺς συνδέανε μὲ τοὺς ἀρχαιότερους κατοίκους τῆς Ἑλλάδας, εἶναι ζητήματα στὰ ὁποῖα μὲ τὴ σημερινή κατάσταση τῆς ἐπιστήμης δὲν μπορεῖ νά δοθῇ θετική ἀπάντηση. Ἐκεῖ πού λείπουν γραφτὰ μνημεῖα, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν προϊστορική ἐποχή, τὰ προϊστορικά εὑρήματα πού ἀποτελοῦνται ἀπὸ κάθε λογῆς ὄπλα, ἀγγεῖα καὶ θραύσματα πηλίνων εἰδῶν μὲ διάφορες διακοσμήσεις, διαφωτίζουν τὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ καθὼς καὶ τοὺς πιθανοὺς του δεσμοὺς μὲ τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς χώρας. Ὅστόσο, οἱ πηγές αὐτές δὲν παρέχουν τὴ δυνατότητα νά διαπιστωθῇ ὁ ἐθνικός χαρακτήρας τῶν προϊστορικῶν λαῶν. Στὴν κατεύθυνση αὐτὴ ὑπάρχουν βέβαια βαθυστόχαστες θεωρίες γιά τὴν ἐθνολογική σύσταση τῶν προϊστο-

ρικῶν κατοίκων τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου, ἀλλὰ ὥσπου νά βρεθοῦν ἀναμφισβήτητα γραφτὰ μνημεῖα, θά παραμένουν ἀπλές ὑποθέσεις.

Ὅταν τὰ πρῶτα ἑλληνικά φύλα εἰσβάλλανε στὴν Ἑλλάδα καὶ στὰ νησιά, βρῆκαν ἐκεῖ ἕνα μὴ ἑλληνικὸ πληθυσμὸ, τοῦ ὁποῖου ἀνάμνηση διατήρησαν οἱ Ἕλληνες καὶ στὴν ἱστορική ἐποχή καὶ πού τὸν ὀνόμαζαν μὲ διάφορα ὀνόματα: Πελασγοί, Λέλεγες, κ.τ.δ. Αὐτὸς ὁ προελληνικὸς πληθυσμὸς ἦταν συγγενῆς μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Μ. Ἀσίας, ὅπως πιστοποιεῖται μὲ βεβαιότητα ἀπὸ τὸ ἀρχαιότερο στρῶμα τῶν τοπωνυμῶν τῆς Ἑλλάδας, πού μοιάζουν πολὺ μὲ μερικά μικρασιατικά. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ, καὶ γνωστὰ τοπωνύμια τῆς Θράκης καὶ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας, πού ἄφησαν οἱ προελληνικοὶ πληθυσμοί, ταιριάζουν μὲ ὅμοια τοπωνύμια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Αὐτὸ δείχνει πὼς οἱ ἀρχαιότεροι (τῆς ἱστορικής ἐποχῆς) κάτοικοι εἶχαν συγγενικοὺς δεσμοὺς μὲ τοὺς ἀρχαιότερους κατοίκους τῶν σημερινῶν βουλγαρικῶν χωρῶν.

Κατόπιν, ὅταν στίς σημερινές βουλγαρικές χώρες ἐγκαταστάθηκαν οἱ Θράκες καὶ στὴ σημερινή Ἑλλάδα οἱ Ἕλληνες, οἱ δεσμοὶ ἀνάμεσα στό βορῖα καὶ τὸ νότο δὲν κόπηκαν. Ἀντίθετα, δυνάμωσαν. Στὸ ἀρχαιότερο προϊόν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας — τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου — ἀναφέρονται οἱ Θράκες μαζί μὲ τὸ βασιλιά τους τὸ Ρῆσο σὰν σύμμαχοι τῶν Τρώων, πράγμα πού δείχνει καθαρὰ τοὺς δεσμοὺς πού ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στό βορῖα καὶ τὸ νότο. Μ' αὐτὰ συμφωνεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι νωρὶς σημαντικὸς ἀριθμὸς Θράκες εἰσχώρησαν ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες, καὶ μάλιστα στὰ θρησκευτικά τους κέντρα, κι' ἐπιδράσαν οὐσιαστικά στὴν ἀρχαία ἑλληνική θρησκεία. Ἡ ἐπίδραση αὐτὴ φαίνεται καθαρῶτερα στὴ μυθική μορφή τοῦ τραγουδιστῆ τῆς Ροδόπης, τοῦ Ὀρφέα, στὴν ἐνω-

μένη μ' αυτόν θρησκευτική διδασκαλία, τὰ Ὀρφικά, καὶ τὴν παραλαβὴ τοῦ θεοῦ Διονύσου, πού ἀπὸ τὴ λατρεία του δημιουργήθηκε ἀργότερα τὸ ἑλληνικὸ θέατρο. Ἡ νίκη τοῦ θρακικοῦ αὐτοῦ θεοῦ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα δειχνεῖται παραστατικὰ στὸ δράμα τοῦ Εὐριπίδη « Βάκχες ».

Ἡ διείσδυση τῶν Ἑλλήνων στὴν τότε Μοισία καὶ Θράκη ἀρχίζει ἐπίσης πολὺ νωρὶς. Ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα ἀκόμα χρόνια οἱ ἐπιχειρηματικοὶ Ἰωνεὺς ἰδρύουν τίς ἀποικίες τους σὲ πλεονεχτικές περιοχές, ὅπως ὁ Ἴστρος, οἱ Τόμοι (Κιουστέντζια), ἡ Ὀδησός (Βάρνα), ἡ Ἀπολλωνία (Σωζόπολη). Οἱ ἀποικίες αὐτὲς γίνονται γρήγορα θύρες εἰσόδου γιὰ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ στὸ ἐσω-ερικὸ τῆς χώρας Πολυάριθμα καὶ ποικίλα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα στὶς χώρες μας, ὅπως ἀγγεῖα, διακοσμήσεις, ἐπιτύμβια μνημεῖα, οἰκοδομήματα, ἀγάλματα κ.τ.δ., μιλοῦν εὐγλωττα γιὰ τοὺς περασμένους ἐκείνους δεσμούς. Ἀργότερα οἱ δεσμοὶ ἀνάμεσα στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Θράκη πληθύνουν καὶ γίνονται πιὸ ποικίλοι. Οἱ Θράκες φαίνεται πὼς ἐχρησιμοποίησαν ἀκόμα καὶ τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο ὅταν ἔγραφαν στὴ γλῶσσα τους (πρβλ. τὴ θρακικὴ ἐπιγραφή ἐπάνω σὲ δαχτυλίδι πού βρέθηκε στὸ Ἐζέροβο). Τέλος κάποιοι ἐπιφανεῖς Ἕλληνες, ὅπως π.χ. ὁ περίφημος ἱστορικός Θουκυδίδης, εἶχαν στὶς φλέβες τους θρακικὸ αἷμα⁽¹⁾.

Ὅταν οἱ βασιλιάδες τῆς Μακεδονίας Φίλιππος Β' καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας κυρίεψαν τὴ Μοισία καὶ τὴ Θράκη, πού ἔγιναν τμήμα τῆς μεγάλης ἀλλὰ λιγοζώητης μακεδονικῆς κοσμοκρατορίας, οἱ κάτοικοι αὐτῶν τῶν χωρῶν ἤρθαν σὲ στενότερη πολιτιστικὴ ἐπαφή μὲ τοὺς Ἕλληνες, κι' ἀπὸ τότε κλείστηκαν μέσα στὰ ἀπεριόριστα σύνορα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα πού ἐπακολούθησε ἦταν ὁ βαθμιαίως ἐξελληνισμὸς, πού ἐξακολούθησε καὶ στὰ χρόνια τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ὡς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ ἐξελληνισμὸς αὐτὸς δὲ φανερῶνεται μονάχα σ' ἐξωτερικὲς ἐκδηλώσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ στὴ γλῶσσα, στὶς θρησκευτικὲς ἔννοιες κ.τ.δ. Βραδύτερα, ὅταν ἡ Ρώμη κατάρχησε τὴ βαλκανικὴ χερσόνησο, ἡ νέα ἐξουσία ὄχι μόνον δὲν μπόδισε τὴν ἐξέλιξη αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ θαρρεῖς πὼς μᾶλλον τὴν ἐπιτάχυνε καὶ συνεργάστηκε γιὰ τὴν ἀνεπίγνωστη ἀμοιβαία ἐπίδραση τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Θρακῶν. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὸν ἐκρωματισμὸ δηλ. τὸν ἐκλατινισμὸ ἑνὸς μέρους

ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Μοισίας καὶ Θράκης. Ὁ ἐκλατινισμὸς αὐτὸς πάλι βοήθησε τὸ σβῆσιμο τῶν φυλετικῶν διαφορῶν τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου. Μνημεῖα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς εἰμὶν μερικὰ τοπωνύμια μὲ λατινικὴ προέλευση (Ogosta - Augusta, Arcar - Ratiaria κ.ά.), καθὼς καὶ λίγες λατινικὲς λέξεις (βλ. πιὸ κάτω). Τὰ γεγονότα αὐτὰ δὲν εἶναι χωρὶς σημασία γιὰ τὸν τοπικὸ χαρακτήρα τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Θράκης στὴν ἀρχὴ τοῦ πρώτου μεσαίωνα, ὅταν ἡ βαλκανικὴ χερσόνησος ἀρχισε ν' ἀλλάσσει ἐθνολογικὴ σύσταση μὲ τίς μεγάλες ἐπιδρομὲς τῶν λαῶν.

Ἐπάνω στὴν ἐνιαία αὐτὴ ἀπὸ πολιτιστικὴ καὶ ἐν μέρει ἐθνολογικὴ βάση, ἀρχίζουν νὰ ἐποικίζουν ἀργότερα διάφοροι λαοὶ πού σὲ διάφορους καιροὺς κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ βόρεια πρὸς τὰ ζεστὰ νότια μέρη, ζητῶντας νέες ἐγκαταστάσεις στὴ βαλκανικὴ χερσόνησο ἢ σπρώχνονται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ λεηλατήσουν τίς πλούσιες ρωμαϊκὲς καὶ κατόπιν βυζαντινὲς ἐπαρχίες τῆς Βαλκανικῆς. Στὴ σκηνὴ τῆς ἱστορίας παρελαύνουν ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλο Γαλάτες, Κέλτες, Γότθοι, Σλάβοι, Βούλγαροι κ.ά. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀπροσκάλεστους αὐτοὺς ἐπισκέπτες, ὅπως π.χ. οἱ Κέλτες ἢ οἱ Γότθοι, ἦταν μόνον προσωρινοὶ κάτοικοι τῶν χωρῶν μας. Γιὰ πάντα εἰμὶν οἱ Σλάβοι, οἱ Βούλγαροι, πού κατόπιν ἀπορροφήθηκαν ἀπὸ τὸ σλαβικὸ στοιχεῖο, καὶ μερικοὶ ἄλλοι κατοπινοὶ ἐπιδρομεῖς. Οἱ νέοι αὐτοὶ κάτοικοι ἤρθαν σὲ διπλὴ στενὴ ἐπαφή μὲ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ καὶ τὴν ἑλληνικὴ ἐθνικότητα. Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἀπλώθηκαν ἐπάνω στὸν ἀρχαῖο θρακικὸ ἀλλὰ ἐντελῶς ἐξελληνισμένο πληθυσμὸ τῆς Βαλκανικῆς. Ἐκεῖ γνωρίστηκαν μὲ τὴ βυζαντινὴ κοσμοθεωρία καὶ τίς βυζαντινὲς ἔννοιες γιὰ τὸ κράτος καὶ τὴ διοίκηση, γιατί ὡς πρὶν ἀπὸ λίγο οἱ χώρες πού κυρίεψαν βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ κυριαρχία. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ νέοι ἐπιδρομεῖς ἦταν ἐκτεθειμένοι στὴν ἄμεση βυζαντινὴ ἐπιρροή πού ἀσκοῦσε τὸ ἰσχυρὸ πολιτιστικὸ κέντρο τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ— ἡ βασιλεύουσα πόλη, ἡ Κωνσταντινούπολη.

Ἔτσι οἱ νέοι ἀποικοὶ τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου ἀπλώθηκαν ἀνάμεσα στὸν παλαιότερο πληθυσμὸ πού βρῆκαν, ἀνακατεύτηκαν μαζί του καὶ, διατηρῶντας μέρος ἀπὸ τὸν ἰδιαιτέρου χαρακτήρα τους, ἐδημιούργησαν τοὺς νεώτερους βαλκανικοὺς λαοὺς. Χωρὶς ἀμφιβολία ἡ προέλευση μερικῶν ἀπὸ τὰ κοινὰ γνωρίσματα τῶν βαλκανικῶν λαῶν πρέπει ν' ἀναζητηθῆ ἀκριβῶς στὴν κοινὴ αὐτὴ ἐθνολογικὴ βάση, σ' αὐτὸ τὸ ὑπόστρωμα, καθὼς καὶ στὸ γεγονὸς ὅτι ἡ βαλκανικὴ χερσόνησος ἐπὶ μακρὸ χρονικὸ διάστημα ἀπέτελεσε μιὰ πολιτικὴ ἐνότητα (στὴν ἀρχὴ κάτω ἀπὸ τὴ

(1) Ὁ πατέρας τοῦ Θουκυδίδη Ὀλορος ἀνῆκε στὴν ἀθηναϊκὴ ἀριστοκρατία, ἀλλὰ εἶχε συγγενικοὺς δεσμοὺς μὲ τὸν βασιλέα τῆς Θράκης Ὀλορο καὶ εἶχε ὡς κτῆμα πλοῦσιο μεταλλεῖο χρυσοῦ στὴ Σκαπτή ὄλη τῆς Θράκης. (Σημ. τοῦ μεταφρ.).

ρωμαϊκή, κατόπιν κάτω από τη βυζαντινή κυριαρχία).

Οι μεγάλες επιδρομές των λαών είχαν κι' εκείνες ως αποτέλεσμα όχι άσημαντη επίδραση επάνω στην έξωτερική και εσωτερική μορφή και τους θεσμούς της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Πολλές φορές σε σπουδαίες και ανώτατες κρατικές θέσεις του Βυζαντίου ανέβηκαν ξένοι και μάλιστα Σλάβοι από τις χώρες μας. Έτσι ξέρουμε ανώτατους βαθμούς, στρατηγούς, ακόμα και αυτοκράτορες (π.χ. ο Ίουστινιανός Α') σλαβικής καταγωγής. Δέ λείπουν ακόμα και πρόσωπα καθαρά βουλγαρικής — πρωτοβουλγαρικής καταγωγής π.χ. μια σειρά από στρατηγούς του Βυζαντίου έχουν την προσωνυμία «βαϊλάς», που δείχνει καθαρά την πρωτοβουλγαρική τους προέλευση. Το σλαβικό στοιχείο όμως διακρίθηκε κι' άλλου, π.χ. στο βυζαντινό δίκαιο, όπως και το πρωτοβουλγαρικό στη στρατιωτική τέχνη.

Τόν ένατο αιώνα οι πρωτοβούλγαροι και μέρος από τους Σλάβους που ζούσαν στα τότε σύνορα του βουλγαρικού κράτους, δέχτηκαν το χριστιανισμό υπό τη βυζαντινή του μορφή. Από το γεγονός αυτό δημιουργήθηκαν νέες δυνατότητες για μια ακόμα πιο μεγάλη επίδραση των Ελλήνων επάνω στους Βουλγάρους. Όλα τα θρησκευτικά θέσμια της ελληνικής εκκλησίας τα παράλαβαν άκέρια οι νεοφώτιστοι. Η νέα αυτή ελληνική επίδραση δεν περιορίστηκε μονάχα στην εκκλησιαστική ζωή. Οι καινούργιοι χριστιανοί αισθάνθηκαν την ανάγκη να διαβάζουν τα ιερά κείμενα στη δική τους γλώσσα. Για να γίνει μετάφραση της Αγίας Γραφής στα σλαβικά, έπρεπε να συσταθῆ νέο αλφάβητο, κατάλληλο για να παραστήσει τους σλαβικούς φθόγγους. Αυτό το ανάλαβαν οι δυο άδελφοί Κύριλλος και Μεθόδιος και το συμπλήρωσε ο Κλήμης από την Όχριδα. Από τη στιγμή αυτή και πέρα άνοιξε πλατιά η πόρτα για την ελληνική θρησκευτική τέχνη, καθώς και για τη θρησκευτική και κοσμική φιλολογία στη Βουλγαρία.

Ακόμα και πριν από την παραλαβή του χριστιανισμού ή επίδραση του βυζαντινού πολιτισμού δεν ήταν άσημαντη. Οι Βούλγαροι — τόσο οι πραγματικοί, οι λεγόμενοι Πρωτοβούλγαροι, όσο και οι Σλάβοι, που χρησίμεψαν στη σύνθεση της βουλγαρικής εθνότητας — πριν ακόμα εγκατασταθούν στη βαλκανική χερσόνησο, βρίσκονταν σχεδόν πάντοτε σε πολιτική και πολιτιστική επαφή με τη δυνατή και πιο πολιτισμένη βυζαντινή αυτοκρατορία. Η προχριστιανική βυζαντινή επίδραση παρατηρείται καλύτερα στις λεγόμενες πρωτοβουλγαρικές επιγραφές. Όπως είναι γνωστό, οι Πρωτοβούλγαροι λάν διατάξαν να χαράζονται στην ελληνική γλώσσα, κάποτε με τις τυπικές βυζαντινές μορφές, επίσης

μες επιγραφές, για να συνεχίζουν την παλιά παράδοση ή για να κάνουν σ' ευρύτερο κύκλο γνωστά τα κατορθώματά τους, ή τέλος επειδή δεν υπήρχε πρωτοβουλγαρική φιλολογία. Όπωςδήποτε οι πρωτοβουλγαρικές αυτές επιγραφές μαρτυρούν αναμφισβήτητα τη σπουδαία και ισχυρή επίδραση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού στο νεοϊδρυτο βουλγαρικό κράτος. Με την εισαγωγή όμως της χριστιανικής διδασκαλίας, η ζωή στη Βουλγαρία αρχίζει να διαμορφώνεται κατά το βυζαντινό πρότυπο. Έτσι πολλούς θεσμούς του βυζαντινού κρατικού οργανισμού τους πήρε ή Βουλγαρία, κι' απ' αυτήν πέρασαν και σ' άλλα βαλκανικά κράτη. Η ισχυρότατη βυζαντινή επίδραση στάθηκε δλέθρια για το πρώτο βουλγαρικό κράτος. Αξίζει να σημειωθῆ ότι η σπουδαιότερη προσωπικότητα της Βουλγαρίας εκείνη την εποχή, ο τσάρος Συμεών, έκανε τις σπουδές του στην Κωνσταντινούπολη και προσαρμόστηκε τόσο καλά στον ελληνικό πολιτισμό, ώστε οι σύγχρονοί του τον έλεγαν μισό-Έλληνα. Κι' αυτός όπως και ο Μ. Αλέξανδρος — άλλη μεγάλη προσωπικότητα της παγκόσμιας Ιστορίας που είχε εξίσου βαθεία ελληνική μόρφωση (δάσκαλός του ήταν ο Αριστοτέλης) τη σπουδή του τελευταίου είχε αρχίσει κι' ο Συμεών στην Κωνσταντινούπολη) κι' ήταν εμπνευσμένος μαθητής του ελληνικού πολιτισμού — σκέφτηκε να κυριέψη την Κωνσταντινούπολη για να ιδρύσει, ίσως, ένα βουλγαρο-βυζαντινό κράτος. Όπωςδήποτε εάν άμεση συνέπεια της βυζαντινής μόρφωσης του Συμεών εκδηλώθηκε ή θέλησή του να εξισωθῆ στη σπουδαιότητα και την έξουσία με το βυζαντινό αυτοκράτορα

Η εγκατάσταση σλαβικών φυλών στην κυρίως Ελλάδα προκάλεσε χωρίς άμφιβολία σημαντική επίδραση επάνω στους εκεί Έλληνες κατοίκους. Οι σλαβικές εγκαταστάσεις στην Ελλάδα φαίνεται πως δεν ήταν άσημαντες, αφού ο βυζαντινός αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος πληροφορεί σχετικά μ' αυτές, ότι «*εσθλαβώθη δὲ πᾶσα ἡ χώρα (ἡ Ἑλλάδα) καὶ γέγονε βάρβαρος*». Και σήμερα ακόμα στην Ελλάδα τα ίχνη των σλαβικών αὐτῶν εγκαταστάσεων είναι αρκετά αισθητά, όπως δείχνει μεγάλος αριθμός σλαβικά τοπωνύμια, καθώς *Βίστριτσα, Τοπόλοβο, Γάβροβο, Πρέβεζα, Βούλγαρο* κ.ά. Αντίθετα ή κατάληψη της Βουλγαρίας από το βυζαντινό αυτοκράτορα Βασίλειο Β', έφερε μαζί της νέους Έλληνες άποίκους στις χώρες μας και διευκόλυνε ιδιαίτερος τη διείσδυση των βυζαντινῶν τρόπων της ζωής στον τόπο μας. Αυτό φαίνεται πιο καθαρά στο δεύτερο βουλγαρικό βασίλειο, όπου συναντούμε ακόμα περισσότερα χαρακτηριστικά του δημοσίου και ιδιωτικού βίου των βυζαντινῶν. Οι πολιτιστικοί δεσμοί την εποχή αυτή συμβάλανε

κι' αυτοί στην άμοιβαία επίδραση ανάμεσα στους δυο λαούς.

Η ύποδούλωση της Βαλκανικής χερσονήσου από τους Τούρκους έδωσε για τελευταία φορά τη δυνατότητα για μια πιο στενή άμοιβαία επίδραση ανάμεσα στους Βουλγάρους και τους Έλληνες. Τώρα οι δυο αυτοί λαοί, που επί αιώνες αγωνίστηκαν ο ένας κατά του άλλου για την ύπεροχή, έχασαν την ανεξαρτησία τους κι' ενώθηκαν, για ειρωνεία της τύχης παρά τη θέλησή τους, σ' ένα κράτος, κάτω από ξένη κυριαρχία. Όπως είναι γνωστό, την εποχή αυτή οι Βούλγαροι έχασαν την εκκλησιαστική τους ανεξαρτησία κι' υπαχθήκανε στο έλληνο-πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Ως τότε η επίδραση των Έλλήνων επάνω στους Βουλγάρους είχε ακόμα επιφανειακά χαρακτήρα και δεν προχωρούσε πέρα από την πολιτιστική επίδραση την οποία κάθε λαός άσκει σε μεγάλο ή μικρό βαθμό επάνω στο γείτονά του. Από δω κι' έμπρός όμως άρχισε ένας βραδύς έξελληνισμός μέρους του βουλγαρικού λαού, οδηγούμενος από το έλληνο-πατριαρχείο. Ο έξελληνισμός υπήρξε άλλου έντελώς συνειδητός, άλλου άνεπαίσθητος. Ιδιαίτερα ισχυρός ήταν στις πόλεις, όπου γίνονταν έπιγαμίες ανάμεσα σε Βούλγαρους και Έλληνες και τανάπαλιν, ενώ τα χωριά φυλάχτηκαν άνεπαφα από το έλληνο-στοιχείο. Στα χρόνια της βουλγαρικής αναγέννησης πολλοί Βούλγαροι πήραν, άκριβώς χάρη σ' αυτή την επίδραση, μόρφωση έντελώς έλληνική, όπως ο Ρακόβσκι, ο Πάρλιτσεφ και πολλοί άλλοι. Αργότερα οι Βούλγαροι αυτοί έγιναν άρχηγοί των άγωνων για την πνευματική και πολιτική ανεξαρτησία. Την ίδια αυτή εποχή και λίγο νωρίτερα βρίσκουμε μεγάλο αριθμό έξελληνισμένων Βουλγάρους και Έλληνες βουλγαρικής καταγωγής που παίζουν σπουδαίο ρόλο στην αναγέννηση των ίδιων των Έλλήνων. Τέλος σαν έπιστέγασμα της άμοιβαίας συνεργασίας των δυο αυτών βαλκανικών λαών έρχεται η αυτοθυσία πολλών Βουλγάρων για την άπελευθέρωση του έλληνικού λαού από την τουρκική δουλεία στη λεγόμενη Φιλική Έταιρεία, που προετοίμασε την έλευθερία της σημερινής Ελλάδας.

Απ' όσα είπαμε ως εδώ δεν πρέπει να βγῆ το σφαιερό συμπέρασμα ότι ο βουλγαρικός λαός με τη διαρκή επίδραση του έλληνικού πολιτισμού πήρε χαρακτήρα έντελώς έλληνικό. Αντίθετα, άν έξαιρεθούν τα κοινά βαλκανικά γνωρίσματα των δυο λαών, οι Βούλγαροι, παρ' όλες τις συνειδητές και μη προσπάθειες να έξελληνιστούν, διατήρησαν άκέραιο τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους. Η έλληνική επίδραση, άν και πιο ισχυρή από κάθε άλλη ξένη επίδραση, δεν προχώρησε βαθύτερα από την έπιφάνεια, όπως αυτό εύκολώτατα

μπορεί να το διακρίνη κανείς στην επίδραση επάνω στη βουλγαρική γλώσσα.

Η επίδραση της έλληνικής επάνω στην τουρανική γλώσσα των Πρωτοβουλγάρων δεν μπορεί να καθοριστή, γιατί η γλώσσα αυτή έσβησε. Στην άρχαία βουλγαρική όμως μπορούμε όχι μόνο να την καθορίσουμε αλλά και να την παρακολουθήσουμε ανάμεσα στους αιώνας. Πιο καθαρά φαίνεται στο λεξιλόγιο της βουλγαρικής γλώσσας, όπου συναντούμε πολυάριθμες λέξεις παρμένες από τα έλληνικά.

Από χρονολογική άποψη τα έλληνικά δάνεια μπορούν να διαιρεθούν σε δυο μεγάλες κατηγορίες: 1) Έλληνικές λέξεις που πέρασαν στη γλώσσα μας κατά την περίοδο του πρώτου και δευτέρου βουλγαρικού βασιλείου και της βυζαντινής κυριαρχίας, και 2) Έλληνικές λέξεις που πήραμε κατά την εποχή της τουρκοκρατίας, και προπάντων της πνευματικής ύποδούλωσης κι' αργότερα κατά την εποχή της βουλγαρικής αναγέννησης. Καθεμιά από τις εποχές αυτές μπορεί να διαιρεθῆ σε μικρότερα τμήματα, ως πρὸς το δρόμο με τον οποίο μας ήρθαν οι δάνειες λέξεις. Στην πρώτη κατηγορία, ως την ονομάσουμε άρχαία βουλγαρική, το παλιότερο στρώμα αποτελούν τα δάνεια που δεν είναι μόνο βουλγαρικά, αλλά κοινά σλαβικά και μερικά απ' αυτά, ίσως, προσλαβικά. Επάνω στα δάνεια αυτού του είδους δε θα σταματήσουμε.

Επειδή δεν έχουμε γραφτά μνημεία συνταγμένα στην πρωτοβουλγαρική και σλαβοβουλγαρική από την ίδρυση του βουλγαρικού κράτους ως τη δημιουργία βουλγαρικής φιλολογίας, δεν μπορούμε να πούμε ποιές και πόσες έλληνικές λέξεις πέρασαν στη βουλγαρική γλώσσα εκείνη την εποχή. Η πρώτη όρατη επίδραση της έλληνικής στη βουλγαρική είναι η σύνθεση του άρχαίου βουλγαρικού αλφαβήτου — του γλαγολικού και κυριλλικού — που, όπως είναι γνωστό, καταρτίστηκαν με βάση την έλληνική μικρογράμματα και μεγαλογράμματα γραφή. Από τη στιγμή που η δανεισμένη λέξη άρχίζει να γράφεται σε βιβλίο, τα έλληνικά δάνεια μπορούν πια εύκολα να όριστούν. Μερικά από τα πιο παλιά δάνεια είναι βέβαια λέξεις που εκφράζουν διαφόρους τίτλους και έννοιες από τη βυζαντινή κρατική όργάνωση που πήρε το βουλγαρικό κράτος. Τα δάνεια αυτά πέρασαν στη βουλγαρική γλώσσα την εποχή της έγκατάστασης των Βουλγάρων ως το τέλος του δευτέρου τους βασιλείου. Ίδου μερικές απ' αυτές: *sevast*, *protosevast*, *kefalia*, *catepan*, *kastrofilakt*, *apocrisiar*, *apodohator*, *mitat*, *engaria*, *zengar*, *apodohia*, *arico*, *orismo*, *gramota* κ. ά. Το είδος αυτό των δανείων χάθηκε, εκτός από λίγες έξαιρέσεις, μαζί με την κατάργηση της βουλγαρικής ανεξαρτησίας, έε

αίτιας της υποδούλωσης της Βουλγαρίας από τους Τούρκους.

Μια άλλη σπουδαία πηγή ελληνικών δανείων, που διατηρήθηκαν και σήμερα, υπήρξε η εισαγωγή του χριστιανισμού. Η πίστη έφερε μαζί της πολυάριθμα νέα ή λίγο γνωστά πράγματα και έννοιες θρησκευτικές, για τα οποία οι Βούλγαροι δεν είχαν αντίστοιχες λέξεις και γι' αυτό αναγκάστηκαν να τα χρησιμοποιήσουν με τα ελληνικά τους ονόματα. Τέτοια δάνεια είναι λ. χ. caliger, monastir, pop, diacon, icona, idol, evangelie, psalt, panihida, monah κ. ά. Τόν ίδιο καιρό παρουσιάστηκε στη Βουλγαρία εκτός από τα ιερά βιβλία κι' άλλη φιλολογία μεταφρασμένη από τα ελληνικά, που κι' αυτή έμπασε μερικές ελληνικές λέξεις. Έννοείται πως πλάι στα κυριώτερα αυτά αίτια δεν έλειψαν κι' άλλα, που συντέλεσαν κι' αυτά για την εισαγωγή ελληνικών λέξεων. Έτσι, μεγάλη σημασία είχε π. χ. η βυζαντινή κυριαρχία, που βάσταζε περίπου εκατόνπενήντα χρόνια.

Η ύποταγή του βουλγαρικού λαού στην τουρκική έξουσία και ο εξελληνισμός των Βουλγάρων που άρχισε έξ αίτιας της πνευματικής δουλείας κυρίως στις πόλεις δημιούργησε ιδιαίτερα εύνοϊκές συνθήκες για την ελληνική επίδραση στη βουλγαρική γλώσσα.

Οι ελληνικές λέξεις που δανειστήκαμε σε διάφορες εποχές φτάνουν σε μεγάλο αριθμό. Απ' όλες τις σλαβικές γλώσσες ή βουλγαρική έχει τα περισσότερα ελληνικά δάνεια, από τα οποία μερικά προσαρμόστηκαν σ' αυτή τόσο καλά, ώστε δεν τα αισθανόμαστε σαν μη βουλγαρικά. Τέτοια είναι π. χ. ad, estinia, drum, livada, magia, cromid, oriz, petalo, plaz, prikia, hora, levent, cocal, crevat, keremida, visnia, tseresa, temel, tigan, trapeza, miazam, mirisa, sviria, efiia, orgia, ela, lipsva, oti, cata (den) sinur, palamarca κ. ά.

Από τα ελληνικά δάνεια, τα σπουδαιότερα είναι ρήματα. Έχουν συνήθως την κατάληξη -svam, π. χ. aresvam, aforesvam, vapsvam, cataliasvam, lipsvam, muhliasvam, procopsvam, profisvam, zalisvam, scolasvam, sapicasvam, halosvam, harisvam, itasvam κ. ά. Η κατάληξη -svam προέρχεται από τον ελληνικό τύπο του άορίστου που στις συχνότερες περιπτώσεις λήγει σε -σα. Αργότερα, με την ίδια ελληνική κατάληξη σχηματίστηκαν ρήματα καθαρά βουλγαρικά, π. χ. belosvam, prahosvam, razdiasvam, iadosvam κ.ο.κ. Η ίδια κατάληξη (-di)svam παρουσιάζεται και σε ρήματα τουρκικής προέλευσης, π. χ. boiadisvam, curdisvam κ. ά. Την κατάληξη -svam συναντούμε ήδη στην αρχαία βουλγαρική, π. χ. vlasfimisati, scandalisæet, engerepsati, κοντά στα vlasfimiati, metehati κ. ά.

Σε πολύ σπάνιες περιπτώσεις δανειστή-

καμε ελληνικές λέξεις με τη μεσολάβηση της τουρκικής, π. χ. bagut, efendi κ. ά. Και η σημερινή βουλγαρική γλώσσα πήρε με τη μεσολάβηση δυτικών γλωσσών επίσης μερικές ελληνικές λέξεις, που οι περισσότερες είναι επιστημονικοί όροι, π. χ. fotografia, microscop, diagnoza, prognoza κ.ο.κ.

Από τ' αρχαία ελληνικά δάνεια περιέργη σημασιολογική εξέλιξη είχε η λέξη «hora». Η λέξη αυτή εσήμαινε στην αρχή, χώρα, γή ή περιοχή, όπως στα ελληνικά, π. χ. boguisca hora (ή περιοχή της Παλαιάς Ζαγοράς) σε χρυσόβουλλο του Ιωάννου 'Ασέν Β'. Σήμερα όμως η λέξη αυτή, περνώντας από τη σημασία «οι κάτοικοι της περιοχής», πήρε τη σημασία της ολαβικής λέξης liude (= άνθρωποι άπλως).

Η επίδραση της ελληνικής γλώσσας επάνω στη δική μας δεν περιορίζεται στα άμεσα δάνεια απ' αυτή. Σε πολλές περιπτώσεις η ελληνική λέξη μεταφράστηκε κατά γράμμα στα βουλγαρικά, π. χ. blagoslovnia, blagotvorja, Blagovestenie, bogoborets, bogoslov, predtetsa, rucotvoren, svetotatstvo, srebroljubie, savest, hristoljubiv κ. ά. Αυτά είναι τα λεγόμενα «γλωσσικά άποτυπώματα» (Calque linguistique ή Sprachabklatsch). Σε άλλες περιπτώσεις η ελληνική χρησίμεψε ως μεσίτρια ανάμεσα στη βουλγαρική και τη λατινική και ιταλική. Έτσι λ. χ. οι λατινικές λέξεις varca, visicosna (zodina), lucanca, aspra, candilo, maistor κ. ά. ή οι ιταλικές varel, lamba, paner, fameia κ. ά.⁽¹⁾ πέρασαν στη βουλγαρική γλώσσα δια της ελληνικής.

Η ελληνική γλώσσα είχε επίδραση όχι μόνο από λεξιλογική άποψη. Πρέπει να προϋποθέσουμε επίδραση και σε όρισμένες εκφράσεις, τρόπους του λέγειν, ακόμα και στη σύνταξη. Έδώ όμως, ιδίως στη σύνταξη, η επίδραση αυτή δύσκολα μπορεί ν' άποδειχτεί, γιατί όρισμένα συνταχτικά φαινόμενα μπορούν ν' αναπτυχθούν ανεξάρτητα τ'όνα από τ' άλλο σε δυο διάφορες γλώσσες. Όπωςδήποτε ανάμεσα στη βουλγαρική και την ελληνική υπάρχουν περιέργες συνταχτικές αντίστοιχίες, για τις οποίες ως τώρα δε μπορούμε να πούμε με θετικότητα αν είναι άποτελέσματα επίδρασης της μιας γλώσσας επάνω στην άλλη ή μήπως είναι τυχαίες συμπτώσεις. Έτσι λ. χ. οι παρακάτω βουλγαρικές εκφράσεις έχουν άκριβώς αντίστοιχες στα ελληνικά: (toi) stava za kmet = (αυτός) κάνει για δήμαρχος⁽¹⁾, izleze haïduk = βγήκε άντάρτης, na tebe ti priliaga tova = έσένα σου πάει αυτό, na Petra mu otnelia oruzieto = του Πέτρον του πήραν το όπλο, na ptistata i padnaha perata = του πουλιού του έπεσαν τα φτερά, dusata mu

(1) Όλες οι παραπάνω δάνειες λέξεις, γραμμένες στο πρωτότυπο με κυριλλική γραφή, μεταγράφηκαν για εύκολία του άναγνώστη με λατινικά γράμματα από το μεταφραστή.

vze = τοῦ πήρε τὴ ψυχή, tsu go da pee = τὸν ἄκουσε νὰ τραγουδῆ, ide mi da se pukna = μοῦ ἤρθε νὰ σκάσω, na tova otgore = ἀπὸ πάνω ἀπ' αὐτό, tsovekat deto go vidieh bese slier = ὁ ἄνθρωπος ποῦ (τὸν) εἶδα ἦταν τυφλὸς κ.ο.κ. (2).

Πρὸς τὶς κοινὲς αὐτὲς ἐκφράσεις τῆς βουλγαρικῆς καὶ ἑλληνικῆς στράφηκε πρὸ πολλοῦ ἡ προσοχὴ ἐπιστημόνων καθὼς οἱ

(2) Οἱ ἀντίστοιχες ἑλληνικὲς φράσεις προστεθῆκαν ἀπὸ τὸ μεταφραστὴ.

Μετάφραση ἀπ' τὰ βουλγαρικά.

D. Matov, Parahatzi, Sandfeld - Jansen κ.ἄ. Τελευταῖος ὁ L. Miletits φρονεῖ ὅτι ἡ τελευταία ἀπὸ τὶς ἐκφράσεις ποῦ ἀναφέραμε ἀναπτύχθηκε στὸ βουλγαρικὸ ἔδαφος ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἑλληνική.

Κι' ἔτσι, ἀπ' ὅσα εἶπαμε ὡς ἐδῶ φαίνεται ὅτι οἱ ἀμοιβαῖες ἐπιδράσεις ἀνάμεσα στοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Ἕλληνες, ἂν καὶ ἦταν κάποτε πολὺ ἰσχυρές, ὥστόσο δὲν ἦταν τέτοιες ποῦ ν' ἀλλάξουν τὸν ἐθνικὸ χαρακτήρα τοῦ ἑνὸς ἀπ' αὐτούς.

N. Π. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ

ΛΟΥΟΜΕΝΟΙ

Περιοδικὰ συγγράμματα μὲ λιγόχρονο βίο,
Μέσα σὲ δέντρων ψευδαισθήσεις κι' ἤχους κουπιῶν,
Ἄργυρές ἱστορίες καὶ λόγια κομμένα τῆς θάλασσας,
Κάθε καλοκαίρι ἀπὸ ἀδυσώπητη
Ἐσωτερικὴ ἀνάγκη
Τὰ πηγαινοφέρνουμε, τὰ πολυμιλοῦμε
Ὡς τὸ χινόπωρο...

Ἀπέραντος θόρυβος διασκεδαστικῶν μικρῶν πιθήκων,
Ἀκρίδας πηδήματα καὶ κινήσεις ψαριῶν,
Παρωδίες ἀρχαίων ἀγαλμάτων, ναρκισσισμοὶ
Καὶ πάνω ἀπ' ὄλα ἡ φωνὴ τῶν φαλῶν
Καὶ τῆς ἀνθρώπινης ματαιοδοξίας.

Ἦστερα ὄλα θολώνουν σὰ μάτια κλαμμένα
Κι' ἡ Ἄντια γονατίζει τὴν Ἀντίσταση.

Ἀλλάζει τὸ κορμὶ φειδοπουκάμισο
Στὴ φλογισμένη ἔκταση τῆς ἄμμου...

B. A. KAZANTZHS

